

LINGVISTIK EKSPERTIOZANING OBYEKTI VA PREDMETI, MAQSAD VA VAZIFALARI

K.X.Musulmonova

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti
o'qituvchisi, Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Email:musulmonova66@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8037255>

Annotatsiya

Lingvistik ekspertiza sud ekspertizalarining nisbatan yangi sohasi sifatida faoliyat yuritmoqda. Amaliy filologik tadqiqotlar obyekti sifatida lingvistik ekspertizaning roli va hamaiyati, metodikasini belgilash muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada lingvistik ekspertiza mohiyati, uning obyekti va predmeti, maqsad va vazifalari xususida so'z boradi.

Kalit so'zlar: lingvistik ekspertiza, psixologiya, psixolingvistika, metodologiya, metodologik asos, tahlil, ekspertiza

Protsessual jihatdan lingvistik ekspertiza shaxs huquqlari buzilishining oldini olishga qaratilgan, tegishli qonun hujjatlari bilan tartibga solinadigan faoliyat turi. Shunday qilib, ekspertiza daliliy ma'lumotni olish usullari yoki vositalaridan biri va ushbu ma'lumotni boshqa usullar bilan olish imkoni bo'lmaganda tayinlanadi. "Lingvistik ekspertiza fakultativ ekspertiza sinfiga kiradi, ya'ni sud tomonidan oldindan belgilanadi. Tilshunoslik aspektida lingvistik ekspertiza – obyekt (obyektlar) haqida haqiqat/yolg'onlikni tavsiflovchi bayonotlarning muallifini aniqlash mumkin/mumkin emasligini belgilaydigan obyektlarni o'rganish turi"¹.

"Sud-lingvistik ekspertizasida ekspertga qo'yilgan savollardan kelib chiqadigan tadqiqot mavzusi to'g'risida nutq ishida gumonlanuvchi/jabrlanuvchi to'g'risida salbiy ma'lumotlar mavjud, degan xulosaning haqiqat/yolg'onligi tekshiriladi"².

Yuqoridagi fikrlarni umumlashtirgan holda aytish mumkinki, lingvistik ekspertiza sud-huquq tizimida yuzaga kelgan konfliktli matnlarni lingvistik belgilarga muvofiq tahlil qiladigan, umumiy xulosalarni asoslaydigan va mavjud dalillarni oydinlashtiradigan jarayondir.

¹ Галяшина Е.И. Назначение, производство и оценка заключения судебной лингвической экспертизы. – М., 2002. – 15 С. (Методические рекомендации)

² Бринев К.И. Проблема тождества языковых единиц, задачи лингвистической экспертизы и пределы компетенции лингвиста-эксперта [URL:http://silberiaexpert.com/publ/problema](http://silberiaexpert.com/publ/problema).

Sud ishlarini amalga oshirishda har qanday vaziyat ham konfliktli deb baholanmaydi. Sud va tergovgacha jarayonda gumonlanuvchi mavjud dalillar va guvohlar ko'rsatmalarini rad etsa, shaxsni obro'sizlantirish bilan bog'liq holatlarda haqorat/haqorat emaslik faktorini aniqlashda ziddiyatlar yuzaga kelsa, anonim xarakterga ega matnlarning muallifini aniqlash muammosi paydo bo'lsa, bunday holatlardagi yechimini topmagan nutq materiali konfliktli matn sifatida baholanishi mumkin. Bunda lingvistik bilimlarni tatbiq etgunga qadar matnning texnik tekshirish (holati, ishlatilgan vositalar) amalga oshiriladi. Bunda diqqat qaratish joiz bo'lgan asosiy jihatlar mavjud. Quyida ularni keltirib o'tamiz:

1) matnning ziddiyatli/ziddiyatli emas faktori asosida baholash. Ziddiyatli deb topilgach, ekspertizaga taqdim etish;

2) lingvistik ekspertiza avvalida yozma matnlarni texnik tekshirish (qo'lyozmalarda yozuv bosimi, varaq holati, ishlatilgan yozuv vositasi);

3) matndagi so'zlarni o'zaro muvofiq yoki nomuvofiqlik kategoriyasi asosida tekshirish;

4) matnning mavzu yo'nalishiga muvofiq semantik bloklash (matn mazmuni, g'oyasini aniqlash);

5) davlat tuzumiga tajovuz yoki shaxsni obro'sizlantirish mazmunidagi matnlarda salbiy ma'noning bor/ yo'qligini asoslash;

6) matnning o'zgartirilgan/o'zgartirilmaganlik faktorini aniqlash;

7) matnning huquqiy, lingvistik, psixologik, fiziologik faktorlar asosida tarkibiy qismlarga ajratish;

8) bir nechta namuna uchun berilgan matnlarni o'xshashlik va farqlilik kategoriyasiga muvofiq tahlil qilish;

9) matnning pragmatik mazmun yo'nalishini aniqlash.

Lingvistik ekspertiza tayinlashdan ko'zlangan maqsad:

1) sud xulosasini berishda xolislik va haqqoniylik tamoyillarini ilgari surish;

2) matnning lingvistik xususiyatlarini ekspertiza qilish orqali gumonlanuvchi, ayblanuvchi va aybdor haqidagi fikrlarni daliliy asoslash;

3) lingvistik ekspertiza orqali kriminalistik masalalarga yechim topish;

4) antiplagiat dasturlaridan farqli ravishda mazmunan o'xshashlik kategoriyasiga ko'ra mualliflik huquqini himoya qilish.

Lingvistik ekspertiza qilishning qator vazifalari ham mavjud:

1) aynan konfliktli matnda qo'llangan so'zlar, iboralar, barqaror frazeologik birikmalar (iboralar) ning mazmun jihatdan matnga aloqadorligini aniqlash va baholash;

2) mualliflik huquqini himoya qilish yoki salbiy g'oyalarning mavjud/mavjud emaslik faktorini aniqlash maqsadida tovar belgilari, tashkilot, xususiy firma va kompaniyalar shiorlari; reklama matnlari, tijorat, tovar nomlarini tekshirish;

3) matnni lingvistik ekspertiza qilish orqali konfliktli vaziyatlarga yechim topish maqsadida o'rganish;

4) so'z bilan bog'liq bo'lgan jinoyat va huquqbuzarliklarning oldini olish.

Umuman olganda, ekspertiza termini mazmun jihatdan tekshirish, aniqlash va sinovdan o'tkazishga asoslanadi. "Ekspertiza" atamasi (lotincha "*expertus*" dan olingan) "tajribali, bilimdon, sinovdan o'tgan" kabi ma'nolarni anglatadi. Ekspertiza deganda vakolatli shaxslar tomonidan davlat, jamoat tashkilotlari, ayrim fuqarolarning manfaatlari bilan bog'liq masalalarni hal qilishda olib boriladigan tadqiqotlar nazarda tutiladi³. Ekspertizalar inson faoliyatining boshqa sohalarida ham bo'ladi. Xususan, savdo matnlari, qonun loyihasi, xatshunoslik ekspertizasi, reklama matnlari ekspertizasi va shu kabilarni aytish mumkin. Bularning barchasida lingvistik ekspertiza ishtirok etadi. Xususan, rus lingvistik ekspertologiyasida lingvistik ekspertiza o'tkazish uch asosiy turga ajratiladi:

1) "anonimik holatlarida matn muallifi haqida ma'lumot tashuvchi sifatida leksik va grammatik birliklarni o'ziga xos xususiyatlariga ko'ra tahlil qilish (muayyan hududga taalluqli axborotni o'zida ifodalashiga ko'ra);

2) konfliktli matnni ekspressivlik va emotsionallik kategoriyasiga muvofiq tahlil qilish orqali jamiyat ongiga ta'siri (ijobiy/salbiy) ni baholash;

3) inson faoliyati mahsuli sifatida turli savdo markalari, domen nomlarini ekspertiza qilish⁴".

Ingliz lingvistik ekspertologiyasida ("*forensic linguistics*") lingvistik ekspertiza o'tkazish asoslari quyidagicha belgilanadi:

1) matnlarda plagiatlik holatlarini aniqlash bo'yicha matnni kompleks tahlil qilish (nafaqat ilmiy matnlar, balki intellektual mulkning matn bilan bog'liq barcha turlariga aloqador);

2) savdo markalari nomlanishi bo'yicha ziddiyatli holatlarni tahlil qilish;

³Qarang: O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-prossesual kodeksi. 22.09.1194. 170-175-modda

⁴ Карлин И.П. и др. Основы криминалистической экспертизы материалов, веществ и изделий. – М.: 1993. – 58 С.

3) matn avtorizatsiyasi masalasini turli ziddiyatli holatlarda tahlil qilish (guvoh bergan ko'rsatma o'ziga tegishlimi yoki ijtimoiy buyurtma mahsuli; qo'lyozma matn, imzo gumon qilingan muallifga tegishlimi yoki yo'qmi; ziddiyatli matnning turli belgilar(yosh, jins, hududiy xoslanish) asosida muallifini aniqlash haqidagi ma'lumotlarni tahlil qilish⁵.

Lingvistik ekspertizaga obyekt bo'luvchi materiallarni quyidagi tartibda ajratib chiqish mumkin:

“1.1-jadval. Lingvistik ekspertiza o'tkazish jarayonida obyekt bo'luvchi matnlar”

Ovozli	Bosma	Qo'lyozma	OAV va ijtimoiy tarmoq
Diktofon orqali yozib olingan xabarlar	SMS-yozishmalar, anonim xatlar	Imzolar	e-mail xabarlar
Telefon muloqotlari	Pochta orqali yuborilgan xatlar	Qo'lyozma anonim xatlar	Tvit, kommentlar
Tasodifiy kameralarda saqlangan ovozli xabarlar	Guvoh, gumonlanuvchi ko'rsatmalari	Qo'lyozma intellektual mulk obyektlari	Ijtimoiy tarmoq orqali uzatilgan xabarlar(Telegram, WhatsApp, Viber)
Og'zaki muloqot, siyosiy nutqlar	Ashyoviy dalil vazifasini bajaruvchi matnlar	Qo'lyozma shikoyat xatlari	Gazeta, jurnal matnlari
Og'zaki tarzda guvoh, gumonlanuvchi ko'rsatmalari	Nomlar(tashkilot, firma, kafe, restoran va boshqalar)	Qo'lyozma guvoh, gumonlanuvchi ko'rsatmalari	Reklama matnlari

⁵Qarang. JohnOlssonForensic linguistics. – New York-Continuum International Publishing Group-2008. – p 265-273.

Malcolm C., Johnson A. An introduction to forensic linguistics. Language is evidence. UK: Routledge Park Square, Milton Park, Abingdon, – 2007. – P 250.

Malcolm C., Johnson A.. The routledge handbook of forensic linguistics. UK - Routledge, – 2007. – P.702

Yuqorida keltirilgan ma'lumotlarni inobatga olgan holda, lingvistik ekspertizaning predmeti – tilning amaliy funksiyasini yurisprudensiya, xususan, kriminalistikaga tatbiq etish jarayonida aniqlangan faktik materiallar va munozaraga sabab bo'luvchi konfliktli holatlar deyish mumkin. Turli tipdagi anonim xatlar, konfliktli matn turlari lingvistik ekspertiza o'tkazishda obyekt vazifasini bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Галяшина Е.И. Назначение, производство и оценка заключения судебной лингвической экспертизы. – М., 2002. – 15 С. (Методические рекомендации)
2. Бринев К.И. Проблема тождества языковых единиц, задачи лингвистической экспертизы и пределы компетенции лингвиста-эксперта URL: <http://silberiaexpert.com/publ/problema>.
O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-prossesual kodeksi. 22.09.1194. 170-175-modda
3. Карлин И.П. и др. Основы криминалистической экспертизы материалов, веществ и изделий. – М.: 1993. – 58 С
4. John Olsson Forensic linguistics. – New York-Continuum International Publishing Group-2008. – p 265-273.
5. Malcolm C., Johnson A. An introduction to forensic linguistics. Language is evidence. UK: Routledge Park Square, Milton Park, Abingdon, – 2007. – P 250.
6. Malcolm C., Johnson A.. The routledge handbook of forensic linguistics. UK - Routledge, – 2007. – P.702
7. Musulmonova K. ANONIM XATLAR BO 'YICHA LINGVISTIK EKSPERTIZA O 'TKAZISH JARAYONI //Збірник наукових праць SCIENTIA. – 2021.
8. Eraliyeva S.Q. Mengliev B.R. Musulmonova K. ANONIM XATLAR BO 'YICHA LINGVISTIK EKSPERTIZA O 'TKAZISH JARAYONI //Збірник наукових праць SCIENTIA. – 2021. // Science and Education. – 2023.

